

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

רבי יוחנן למיתה לא חייש

הגמרא ביבמות (כז:) מביאה את דעתו של רבי יוחנן, שאשה שהותרה ונאסרה וחזרה והותרה - תחזור להיתירה הראשון. דוגמא לדבר: יבמה שנפלה לפני אחי בעלה לייבום, ולאחר מכן נפלה אחותה שהיתה נשואה לאח אחר לפני אותו היבם לייבום - ועתה, נאסרה גם היבמה הראשונה לייבום משום 'אחות זקוקה'. ושוב מתה השניה - מותרת הראשונה לייבום, שאף שהיה זמן שהיתה אסורה - 'הותרה ונאסרה וחזרה והותרה, תחזור להיתירה הראשון'.

ומקשה הגמרא על דעת רבי יוחנן: איתיביה רבי יוסי בר חנינא לרבי יוחנן, ארבעה אחין, ב' מהן נשואים ב' אחיות, ומתו הנשואין את האחיות - הרי אלו חולצות ולא מתייבמות. ולכאורה לדעת רבי יוחנן, יכול אחד האחים לחלוץ לשניה, ועל ידי זה להפקיע את זיקתה, והראשונה - תתייבם לאח השני, שהרי היא 'הותרה' (לפני שנפלה השניה לייבום) ו'נאסרה' (בנפילת היבמה השניה לייבום, כ'אחות זקוקה') ו'חזרה והותרה' (אחר שהאח השני חלץ לשניה). על קושיה זו משיב רבי יוחנן: אחיות, איני יודע מי שנאן. דהיינו שמשנה זו 'אינה משנה' ולכן אין להקשות ממנה על שיטתי. והגמרא דנה במספר מהלכים שהיה רבי יוחנן יכול לפרש וליישב את המשנה גם לפי שיטתו.

אחת ההצעות שמעלה הגמרא (כח.) היא: ולימא ליה, גזירה שמא ימות ואסור לבטל מצות יבמין. דהיינו שהיה יכול רבי יוחנן לפרש שהתנא אינו אוסר את שתי האחיות משום 'אחות זקוקה', כי אכן לדעתו 'אין זיקה', אלא שמכל מקום אסור לאחד לייבם כי בכך נאסרת השניה מדין 'אחות אשתו' ולא יוכל לייבמה - וביטל בכך מצות יבמין. ואף שאינו אח יחיד שהרי ארבעה אחין הם ושנים מתו ונשאר שנים, מכל מקום חוששים שמא ימות היבם השני אחרי ייבום הראשונה ונמצאת מצות יבום של האח השני בטלה. וכיון שחששו חכמים למצב זה, אסרו לייבם כלל [לשון רש"י: שקלו רבנן דין יבום מאחיות לגמרי], אפילו באופן שיחלוץ אחד האחים לשניה, כדי שלא יבואו לייבם בתחילה. משא"כ רבי יוחנן העוסק בשתי יבמות שנפלו לפני אחד אחד - לא שייך חשש זה ולכן אם 'הותרה ונאסרה וחזרה והותרה - תחזור להיתירה הראשון'.

ומיישבת הגמרא: רבי יוחנן למיתה לא חייש. דהיינו שרבי יוחנן לא חשש שמא ימות היבם השני אחר שיבם זה את הראשונה, ולכן לא יכול היה להעמיד את המשנה באופן זה שאין זיקה והאיסור הוא משום ביטול מצות יבמין מתוך חשש שמא ימות היבם השני.

קושיית הראשונים שיעמיד רבי יוחנן המשנה כדעת החושש למיתה

אמנם יישוב הגמרא תמוה ביותר במבט ראשון, וכלשונו של המצפה איתן: וקשה לי, וכי תנאי שקלת מעלמא. הא ודאי איכא תנא בעלמא דחייש למיתה... ואם כן אמאי אמר רבי יוחנן הכא, דאחיות אינו יודע מי שנאן, לימא דרבי יהודה היא ושאר תנאי דחיישי למיתה, עכ"ד. דהיינו שאפילו אם רבי יוחנן עצמו סובר שאין חוששים למיתה, אך הלא אף הוא מסכים שיש מי שסובר שחוששים למיתה, ויכול הוא להעמיד את המשנה כפי דעה זו, ומה לו להכריז ש'אחיות אינה משנה'. וקושיה זו כבר התקשו בה רבותינו הראשונים. וכך כותב הריטב"א: קשיא לן, אי הוא לא חייש, הא איכא רבי יהודה דחייש, ולוקמא למתני' כרבי יהודה ולא לומר איני יודע מי שנאה, וכ"כ הרשב"א.

ודעת רבי יהודה זו אותה מביאים הראשונים, מתבאר מתוך דבריו בברייתא המובאת בכמה סוגיות בש"ס (עירובין לז; סוכה כג: ועוד): הלוקח יין מבין הכותים, אומר, שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה, עשרה מעשר ראשון, תשעה מעשר שני, ומיחל ושותה מיד, דברי רבי מאיר. רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון אוסרין. והגמרא בסוכה מביאה את ביאורו של אביי, שנחלקו רבי מאיר ורבי יהודה אם חוששים למיתה או לא, שלדעת רבי מאיר אין חוששין למיתה ולכן יכול לסמוך על ברירתו העתידית, ואילו לדעת רבי יהודה חוששים למיתה, והוא הדין שחוששים שמא יבקע הנוד ולא יבוא לידי ברירה, ונמצא שותה טבילים למפרע. ומכאן ברייתא זו הקשו הראשונים שיכול היה רבי יוחנן להעמיד את משנתו כדעת רבי יהודה החושש למיתה.

ואמנם הגמרא בסוכה שם מקשה סתירה בדברי אביי, ומכאן זה מוכיח שלדעת אביי רבי יהודה הוא שאינו חושש למיתה ורבי מאיר הוא החושש למיתה, וביאור מחלוקתם לגבי טבל הוא, שלדעת רבי מאיר אף שלמיתה חוששים אך לבקיעת הנוד אין חוששים כיון שיכול למוסרו לשומה. ורבי יהודה שאינו חושש למיתה אף אינו חושש לבקיעת הנוד, ומה שלדעתו אינו יכול להפריש על סמך הבירור העתידי, הוא משום שהוא סובר ש"אין ברירה". ומכל מקום גם לפי מהלך זה עדיין תקשה קושיית הראשונים, כי יכול היה רבי יוחנן להעמיד את המשנה כדעת רבי מאיר שהוא חושש למיתה. אלא שהראשונים העמידו את קושייתם מדברי רבי יהודה, מאחר ובגמרא בבבא קמא (סט: וברש"י שם) מבואר שרבי יוחנן עצמו סובר שטעמו של רבי יהודה אינו משום ברירה אלא משום 'שמא יבקע הנוד', וממילא כל שכן שחושש 'שמא ימות', ועל כרחך יפרש רבי יוחנן את מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה כאפשרות הראשונה בגמרא בסוכה - ורבי יהודה הוא החושש למיתה, ולכן מדקדקים הראשונים ומקשים מדוע לא העמיד רבי יוחנן את משנתו כדעת רבי יהודה.

יישובי הרשב"א והריטב"א

וכתב הרשב"א, שאין לפרש כוונת הגמרא שרבי יוחנן סובר שהלכה כסתם משנה, ולכן לא נח לו להעמיד את המשנה דלא כהלכתא, וכיון שהוא סובר שההלכה היא שאין חוששים למיתה, לכן לא

חשש

מיתה

ביבם

יום שני ג ניסן

יבמות דף כח

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

"וביאר היד
דוד שנחלקו
הרשב"א
והריטב"א
בביאור
דעת חכמים
החולקים על
רבי יהודה.
שכן בגמרא
ביומא
מבואר
שטעמם
הוא משום
שאין לדבר
סוף, ונחלקו
בביאור
דבריהם"

ליחא ליה לומר שהמשנה בסוגיא דמיתא. שכן הגמרא בסוגיא דמיתא שיעמיד רבי יוחנן את המשנה כדעת רבי אלעזר הסובר שכל שעמדה עליו שעתה אחת באיסור נאסרה עולמית, אף שרבי יוחנן עצמו אינו מסכים עם דעה זו להלכה, שכן לדעתו אם חזרה והותרה - תחזור להיתירה הראשון, ואעפ"כ מציעה הגמרא שיעמיד את המשנה כדעה זו, ואם כן, הוא הדין בנידון דידן עדיין הקושיה במקומה עומדת שיכול היה רבי יוחנן להעמיד את המשנה כדעת רבי יהודה החושש למיתה.

והריטב"א יישב, שלא ניחא ליה לרבי יוחנן להעמיד המשנה כדעת רבי יהודה החושש למיתה, שכן לא מצאנו בשום מקום שסתם התנא כדעה זו, ולכן אף בסתימת משנתנו אינו נראה שתסתם כדעה זו. אמנם הקשה הרשב"א על יישוב זה: וקשיא לי, דהא תנן בפרק קמא דיומא (ב.) אף אשה אחרת מתקינין לו. [דהיינו, שמא תמות אשתו, הרי שחשש התנא למיתה]. וביאר הרשב"א, ששם לא עשו כן אלא לרווחא דמילתא, דכל היכא דאיכא למיחש ולתקוני מתקינין, אבל למיחש ולבטולי עיקר מצוה משום חשש מיתה לא חיישינן. ואף שיכולה לחלוץ ולקיים בכך המצוה - חליצה במקום יבום לאו כלום הוא.

ביאור היד דוד שנחלקו הראשונים בביאור דעת חכמים שאין מתקינים לו אשה

והיד דוד תמה תמיהה רבה על קושיית הרשב"א. שהרי הרשב"א כבר הקדים ואמר שאף רבי יוחנן מודה שדעת רבי יהודה שחוששים למיתה, אלא שמכל מקום לא ניחא ליה לומר שהמשנה סתמה כדעתו. ואם כן, מה מקשה הגמרא מדברי המשנה ביומא, הלא שם מפורש במשנה שרק לדעת רבי יהודה אף אשה אחרת מתקינין לו שמא תמות אשתו - ולא מצאנו שום מקום שסתם התנא כדעתו. ואכן הריטב"א בתוך דבריו בקביעתו שלא מצא רבי יוחנן שום מקום שסתם התנא כדעת רבי יהודה, הוסיף עוד שאדברה בכמה מקומות סתם התנא דלא כדעת רבי יהודה, וציין הריטב"א לדברי המשנה בפ"ק דיומא. דהיינו שבדברי התנא שם מבואר דלא כרבי יהודה, ורק רבי יהודה הוא שחשש לכך וכתב שמתקינין לו אשה אחרת.

וביאר היד דוד שנחלקו הרשב"א והריטב"א בביאור דעת חכמים החולקים על רבי יהודה, שבגמרא ביומא מבואר שטעמם הוא משום שאין לדבר סוף. ודעת הרשב"א שמכך שהעמידו חכמים את טעמם משום שאין לדבר סוף כיון שאי אפשר לחזור ולתקן אשה על אשה, נמצא שאף הם מודים לעיקר החשש שמא תמות אשתו, ורק סוברים שאין תועלת בתיקונו - ולכן שפיר הקשה הרשב"א שהתנא ביומא סתם כדעת החושש למיתה. משא"כ הריטב"א פירש טעמם של חכמים כפי שכתבו התוספות (יבמות יח. ד"ה דלמא) שהם חולקים על עיקר חששו של רבי יהודה, וסוברים שאין לחשוש למיתה. ומה שאמרו 'אין לדבר סוף' היינו שאינו שכיח, ואם תבוא לחשוש לדבר שאינו שכיח - אין לדבר סוף. וממילא לדעתו, סתם התנא בדעת חכמים כמאן דאמר שאין חוששים למיתה.

ובערוך לנר הקשה עוד על יישוב הראשונים, שהרי הגמרא בסוכה מביאה את יישובו של אב"י על סתירת המשניות בענין אכילת תרומה בהלך בעלה למדינת הים. שמחד - שנינו במשנה, בת ישראל שנשאת לכהן והלך בעלה למדינת הים, אוכלת בתרומה בחזקת שהוא קיים. ומאידך - שנינו, הרי זה גיטיך שעה אחת קודם מיתתי, אסורה לאכול בתרומה מיד. ואב"י יישב הסתירה: לא קשיא, הא רבי מאיר דלא חייש למיתה, הא רבי יהודה דחייש למיתה. הרי להדיא שאחת מן המשניות סותמת כדעת הסובר שחוששים למיתה, וכיצד מפרשים הראשונים שרבי יוחנן לא רצה להעמיד משנתו כדעת רבי יהודה, כיון שלא מצא בשום מקום סתם משנה כדעתו.

קושיית התוס' מדוע לר"מ חוששים לביטול מצות יבמין אף שלא חייש לשמא ימות

והנה בגמרא (יח.) מבואר שרבי מאיר סובר שאסור לבטל מצות יבמין, ויש לחוש שעד שייבם האחד ימות אחיו ותתבטל המצוה. והתוספות (ד"ה דלמא) הקשו שהרי רבי מאיר לא חייש לשמא יבקע הנוד ולשמא ימות כמבואר בגמרא בגיטין (כח.). ויישבו התוספות, שאינו חושש שמא ימות לאלתר, אבל לזמן מרובה חושש, וגבי יבום פעמים שמאחר זמן גדול מלחלוף ומלייבם אחר חברו, ובזמן מרובה חיישינן לשמא ימות לכולי עלמא.

והרשב"א (יבמות יח.) הביא מי שתיירץ (וכ"כ המאירי, וכן הביאו הרמב"ן והריטב"א בשם יש מרצים), שכיון שאפשר לקיים את דין היבום בחליצה, ויבום וחליצה שווים זה לזה, ממילא אף שלגבי גט אין חוששים למיתה, כי יש צורך לא לחשוש למיתה כדי שלא להפסידה מתרומה, וכן גבי נזד, יש צורך שלא לחשוש לבקיעתו, כדי שיהיה לו מה לשתות בשבת, אבל גבי יבום וחליצה אפשר לחשוש למיתה ותחלוץ.

קושיית הגן יוסף עדן דוד בסתירת דברי הרשב"א בגדר 'חליצה במקום יבום'

ובספר גן יוסף עדן דוד תמה שסתרו דברי הרשב"א להדדי, שהרי בסוגיא נקט לגבי חשש זה ש'חליצה במקום יבום לאו כלום היא', ואילו לעיל כתב ש'יבום וחליצה כהדדי'. ובפרט שסברא זו ש'חליצה במקום יבום לאו כלום היא' כבר מבוארת בגמרא (כ.) למסקנתה.

כדי ליישב קושיא זו, מחלק רבי יוסף חיים פראגר בין הסוגיות השונות בדברי הרשב"א. הגמרא בדף י"ח עוסקת בדעתו של רבי מאיר, והטעם שרבי מאיר חושש למיתה הוא משום ש'רבי מאיר חייש למיעוטא', וכיון שלדעתו יש מקום אמיתי לחשש שמא ימות היבם, לכן ביאר הרשב"א שאין לנו להביא את עצמנו שלא לצורך לידי ביטול מצות היבום, ולכך יחלוץ ולא ייבם ויבום וחליצה כהדדי. משא"כ בסוגייתנו בדף כ"ח, הקושיא היתה שנעמיד את המשנה כדעת רבי יהודה במסכת יומא, ובפשטות דעתו כדעת חכמים שאין חוששים למיעוט, אלא דמכל מקום לרווחא דמילתא היכא דאפשר לתקוני מתקינין. ולענין יבום אין לומר כן, שאם נצריכה חליצה דוקה, תיעקר מצות יבום.

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

אנו זקוקים לתרומותך!